

[3609] – 1

M.A./M.Sc. (Part – I) Term End Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES
DS : 01 : Contemporary Strategy (Compulsory Course)
(Old Course) (85 Pattern)

Time : 3 Hours

Max. Marks : 60

*N.B. : I) All questions are **compulsory**.
II) Figures to the **right** indicate **full** marks.*

1. Answer in **20** words (**any seven**) : **14**
 - 1) Define strategic studies
 - 2) Define war.
 - 3) Define peace.
 - 4) What is peace research ?
 - 5) What is conflict ?
 - 6) What is deterrence ?
 - 7) What is low intensity conflict ?
 - 8) What is use of force ?
 - 9) What is conflict resolution ?
 - 10) What is conflict management ?
2. Answer in **50** words (**any two**) : **8**
 - 1) Explain conventional warfare in nuclear age.
 - 2) Explain 'Revolutionary warfare'.
 - 3) Explain 'Counter Insurgency'.
 - 4) Explain Guerilla warfare.
3. Answer in **150** words (**any three**) : **18**
 - 1) Write a note on theories and causes of war.
 - 2) Write a note on theory of deterrence and its current relevance.
 - 3) Write a note on Insurgency problems to North East India.
 - 4) Write a note on Low Intensity conflict in Kashmir.
 - 5) Write a note on 'limited war' and its relevance in the age of globalization.
4. Answer in **500** words (**any one**) : **20**
 - 1) Write an essay on "Terrorism is threat to India's National security".
 - 2) Write an essay on issues in conflict resolution and conflict management.

P.T.O.

मराठी रूपांतर

१. २० शब्दात उत्तरे लिहा (कोणतेही ७) : 14
- 1) सामरिक शास्त्राची व्याख्या करा.
 - 2) 'युद्धाची' व्याख्या करा.
 - 3) शांततांची व्याख्या करा.
 - 4) 'शांतता संशोधन' म्हणजे काय ?
 - 5) 'संघर्ष' म्हणजे काय ?
 - 6) प्ररोधन म्हणजे काय ?
 - 7) कमी तीव्रतेचे संघर्ष म्हणजे काय ?
 - 8) 'बळाचा वापर' म्हणजे काय ?
 - 9) संघर्ष निवारण म्हणजे काय ?
 - 10) संघर्ष व्यवस्थापन म्हणजे काय ?
२. ५० शब्दात उत्तरे लिहा (कोणतेही २) : 8
- 1) आण्वीक युगात पारंपरिक युद्धपद्धत स्पष्ट करा.
 - 2) 'क्रांतीकारी युद्धपद्धत' स्पष्ट करा.
 - 3) 'प्रती विप्लव' स्पष्ट करा.
 - 4) गनीती युद्धपद्धत स्पष्ट करा.
३. १५० शब्दात उत्तरे लिहा (कोणतेही ३) : 18
- 1) युद्धाचे कारणे आणि सिध्दांत यावर टिप लिहा
 - 2) सध्याच्या स्थितित प्ररोधन सिध्दांताचे महत्व यावर टिप लिहा.
 - 3) भारताच्या उत्तर-पूर्वे राज्यातील विप्लवाचे प्रश्न यावर टिप लिहा.
 - 4) काश्मीर मधील कमी तीव्रतेचा संघर्ष यावर टिप लिहा.
 - 5) जागतीकी करणाच्या युगात 'मर्यादित युद्ध' यावर टिप लिहा.
४. ५०० शब्दात उत्तरे लिहा (कोणतेही १) : 20
- 1) 'भारताच्या राष्ट्रीय सुरक्षेत दहशतवादाचा धोका' यावर निबंध लिहा.
 - 2) 'संघर्ष निवारण आणि संघर्ष व्यवस्थापनातील प्रश्न' यावर निबंध लिहा.

[3609] – 10

M.A./M.Sc. (Part – II) (Term End) Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES
DS – 11 : International Humanitarian and Refugee Studies
(85 Pattern) (Optional Paper)

Time: 3 Hours

Max. Marks: 60

*N.B. : 1) Answer **all** questions.
2) Figures to the **right** indicate **full** marks.*

1. Answer in **20** words (**any seven**) : **(2×7=14)**

- 1) Define Genocide.
- 2) State the meaning of 'human treatment'.
- 3) Write the meaning of 'Armed conflict'.
- 4) Define cultural property.
- 5) What do you mean by sick soldiers.
- 6) Define 'Laws of war'.
- 7) State the meaning of Defenceless victim.
- 8) What do you mean by Human Rights ?
- 9) What is 'Blockade'.
- 10) State the meaning of prisoner's of war.

2. Answer in **50** words (**any two**) : **(2×4=8)**

- 1) Explain the sanction of laws of war.
- 2) Discuss the duties of Belligerent states.
- 3) Explain the effects of war on legal treaties.
- 4) Discuss the significance of Humanitarian Law.

P.T.O.

3. Answer in **150** words (**any three**) :

(3×6=18)

- 1) Discuss the laws of chemical warfare.
- 2) Explain the concept of 'Total War'.
- 3) Write a note on termination of war.
- 4) Explain the legal initiatives of making warfare Humanitarian.
- 5) Explain the concept prisoner's of war.

4. Answer in **500** words (**any one**) :

(1×20=20)

- 1) Establish the relationship between Humanitarian Law and warfare.
- 2) Evaluate Humanitarian Law adopted by India and Pakistan during 1965 War.

मराठी रूपांतर

सूचना : १) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

२) उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.

१. २० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही सात) :

१४

- १) वंशभेद व्याख्या द्या.
- २) “मानवीय वागणूक” अर्थ लिहा.
- ३) सशस्त्रसंघर्ष अर्थ नमूद करा.
- ४) सांस्कृतिक मालमत्ता व्याख्या द्या.
- ५) सिक सोल्जर अर्थ आपणास माहिती आहे काय ?
- ६) युद्धनियमावली चा व्याख्या द्या.
- ७) डिफेन्सलेस व्हीकटीम चा अर्थ नमूद करा.
- ८) मानवी हक्क म्हणजे काय ?
- ९) नाकेबंदी म्हणजे काय ?
- १०) युद्धकैदी चा अर्थ आपणास माहिती आहे काय ?

२. ५० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही दोन):

८

- १) “युद्धनियमावलीची मान्यता” थोडक्यात स्पष्ट करा.
- २) बिलजरीएन्ट राज्याच्या जबाबदाऱ्या बाबत चर्चा करा.
- ३) वैधानिक करारावर होणारे युद्धाचे परिणाम स्पष्ट करा.
- ४) मानवियतेच्या कायद्याचे महत्व चर्चा करा.

३. १५० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही तीन) :

१८

- १) “रासायनिक युद्धपद्धतीचे नियम” चर्चा करा.
- २) सर्वकष युद्धाची संकल्पना स्पष्ट करा.
- ३) “टर्मिनेशन ऑफ वॉर” यावर टिपण लिहा.
- ४) युद्धपद्धतीला मानवियतेचे स्वरूप प्राप्त करून देण्यासाठी योजले जाणारे वैधानिक उपाय स्पष्ट करा.
- ५) युद्धकैदी संकल्पना सविस्तर स्पष्ट करा.

४. ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) :

२०

- १) मानवियतेचे कायदे आणि युद्धपद्धती यातिल संबंध स्पष्ट करा.
- २) १९६५ च्या युद्धात भारत आणि पाकीस्तानने अंमलात आललेल्या मानवियतेच्या कायद्याचे मूल्यमापन करा.

[3609] – 101

M.A./M.Sc. (Semester – I) Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES (Compulsory)
DS – 101 : Strategic Studies (New) (2008 Pattern)

Time : 3 Hours

Max. Marks : 80

*Note : i) All questions are **compulsory**.
ii) Figures to the **right** indicate **full** marks.*

1. Answer in **500** words (**any one**) : **20**
 - 1) What is war ? Explain theories and causes of war.
 - 2) What is strategic studies ? Explain its relevance in present security environment.
2. Answer in **500** words (**any one**) : **20**
 - 1) Write an essay on 'Terrorism'.
 - 2) Write an essay on conflict resolution and conflict management.
3. Answer in **250** words (**any two**) : **20**
 - 1) Write a note on India's nuclear doctrine.
 - 2) Write a note on Pakistan nuclear strategy.
 - 3) Write a note on Chinese nuclear strategy.
 - 4) Write a note on US nuclear strategy.
4. Answer in **150** words (**any four**) : **20**
 - 1) Write limited war in the age of globalization.
 - 2) Explain Guerrilla warfare in present context.
 - 3) Explain insurgency problems to North-East India.
 - 4) Explain low intensity conflict in Kashmir.
 - 5) Write a note on near nuclear states.
 - 6) Explain theory of deterrence.

P.T.O.

मराठी रूपांतर

१. ५०० शब्दात उत्तरे लिहा (कोणतेही एक) : २०
 - १) युद्ध म्हणजे काय ? युद्धाचे सिद्धान्त आणि कारणे स्पष्ट करा.
 - २) सामरिक राष्ट्र म्हणजे काय ? सध्याचे सुरलेल्या वातावरणात सामरिक शास्त्राचे महत्व स्पष्ट करा.
२. ५०० शब्दात उत्तरे लिहा (कोणतेही एक) : २०
 - १) 'दहशतवादावर' निबंध लिहा.
 - २) 'संघर्ष निवारण आणि संघर्ष व्यवस्थापन' यावर निबंध लिहा.
३. २५० शब्दात उत्तरे लिहा (कोणतेही २) : २०
 - १) भारताच्या आण्विक सिद्धांत यावर टिप लिहा.
 - २) पाकिस्तानच्या आण्विक युद्धनीती यावर टिप लिहा.
 - ३) चीनच्या आण्विक युद्धनीती यावर टिप लिहा.
 - ४) अमेरिकेच्या आण्विक युद्धनीती यावर टिप लिहा.
४. १५० शब्दात उत्तरे लिहा (कोणतेही ४) : २०
 - १) जागतीकीकरणाच्या युगात मर्यादित युद्ध यावर लिहा.
 - २) सध्याच्या युगात गनीमी युद्धपद्धत स्पष्ट करा.
 - ३) उत्तर-पूर्वे भारतातील विप्लवाचे प्रश्न स्पष्ट करा.
 - ४) काश्मीर मधील कमी तीव्रतेचे संघर्ष स्पष्ट करा.
 - ५) 'आण्विक जवळचे राष्ट्र' यावर लिहा.
 - ६) प्ररोधनाचा सिद्धांत स्पष्ट करा.

[3609] – 102

M.A./M.Sc. (Semester–I) Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES
DS 102 : Geo-Politics and Military Geography (New Course)
(Compulsory) (2008 Pattern)

Time : 3 Hours

Max. Marks : 80

*N.B. : 1) All questions are **compulsory**.*

*2) Figures to the **right** indicate marks.*

1. Answer in **500** words (**any one**) : **20**
 - 1) Define “Geopolitics” and explain its scope in detail.
 - 2) Explain the defence problems of Indo-Pak border from Military Geography point of view.
2. Answer in **500** words (**any one**) : **20**
 - 1) What do you mean by Land Warfare ? Explain how the Geographical factors affecting on it.
 - 2) Define “sea power” and explain its significance with special reference to the A.T. Mahans theory of sea power.
3. Answer in **250** words (**any two**) : **20**
 - 1) Assess the role of Geography in Air Warfare.
 - 2) Write a note on Geopolitical thoughts of Prof. Mackinder.
 - 3) Highlight on the relationship between Man and Environment.
 - 4) Explain the importance of Logistics with historical examples.
4. Write short notes (**any four**) (in **100** words) **20**
 - 1) Organic theory of state.
 - 2) Four Dimensional World.
 - 3) Geopolitical thoughts of Karl Haushoffer.
 - 4) Resources of Logistics.
 - 5) “Terrain” in India-China border area.
 - 6) Indias Chicken Neck : As a Visible Threat.

P.T.O.

मराठी रूपांतर

सूचना: 1) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

2) उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.

- १) पाचशे शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) : २०
- १) भूराजनिती व्याख्या देऊन भूराजनितीची व्याप्ती स्पष्ट करा.
- २) लष्करी भूगोलाच्या दृष्टीकोनातून भारत - पाक सीमेच्या संरक्षणा-बाबतच्या समस्या सविस्तर स्पष्ट करा.
- २) पाचशे शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) : २०
- १) जमिनीवरील युद्धपद्धती म्हणजे काय ? भौगोलीक घटक ह्या युद्धपद्धतीवर कशाप्रकारे प्रभावी ठरत असतात ते स्पष्ट करा.
- २) 'सागरीसामर्थ्या' व्याख्या देऊन ए.टी.महान यांच्या सागरी सामर्थ्याच्या सिद्धांताचा विशेष संदर्भ देऊन सागरी सामर्थ्याचे महत्व स्पष्ट करा.
- ३) दोनशे पन्नास शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही दोन) : २०
- १) हवाई युद्धातील भूगोलाच्या भूमिकेचे परिक्षण करा.
- २) "प्रा. मॅकिन्डर यांचे भूराजनैतिक विचार" यावर टिपण लिहा.
- ३) "मानव आणि पर्यावरण" यातील संबंधावर प्रकाशझोत टाका.
- ४) पुरवठाव्यवस्थापनाचे महत्व ऐतिहासिक उदाहरणे देऊन स्पष्ट करा.
- ४) थोडक्यात टीपा लिहा (कोणत्याही चार) (१०० शब्दात): २०
- १) ऑर्गॅनिक थिअरी ऑफ स्टेट
- २) फोर डायमेन्शनल वर्ल्ड
- ३) कार्ल हुशाफर यांचे भूराजनैतिक विचार
- ४) पुरवठाव्यवस्थेचे उगमस्तोत्रे
- ५) भारत-चीन सीमाक्षेत्रातील भौगोलीक परिस्थिती
- ६) इंडियाज चिकन नेक : एक सांभाव्य धोका.

[3609] – 103

M.A./M.Sc. (Semester – I) Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES
DS-103 : International Relations (New Course)
(Compulsory) (2008 Pattern)

Time : 3 Hours

Max. Marks : 80

N.B. : 1) *All the questions are compulsory.*
2) *Figures to the right indicate marks.*

1. Answer **any one** in **500** words. **20**

What are the various approaches of studying the International Relations ? Explain the theory of Political Realism.

OR

Explain scope of International Relations and significance of its subject matter.

2. Answer **any one** in **500** words : **20**

Explain relevance and role of Non-alignment in International Relations.

OR

Evaluate impact of new Cold War on world politics.

3. Answer **any two** in **250** words : **20**

a) Explain goals and means of New International Economic Order (NIEO).

b) Discuss foundations and consequences of Detente.

c) Explain the causes of Soviet Union disintegration.

d) Describe the role of ideology in International Relations.

4. Write short notes (**any four**) : **20**

a) Setback to Nation-State system

b) Development of the concept of National Interest

c) Methods for the promotion of National Interest

d) New world order and Globalisation

e) Mortan Kaplan's System Theory

f) Describe various objectives of W.T.O.

P.T.O.

मराठी रूपांतर

सूचना : १) उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.

२) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

१. पाचशे शब्दांत उत्तरे द्या (कोणतेही एक) : २०
 - १) आंतरराष्ट्रीय संबंधाचा अभ्यास करण्याचे विविध दृष्टीकोन कोणते ? राजकीय वास्तवता सिद्धांत स्पष्ट करा.
 - २) आंतरराष्ट्रीय संबंधाची व्याप्ती स्पष्ट करून त्याच्याशी संबंधित विषयाचे महत्व स्पष्ट करा.
२. पाचशे शब्दांत उत्तरे द्या (कोणतेही एक) : २०
 - १) अलीप्तवादी चळवळीची आंतरराष्ट्रीय संबंधातील भूमिका व संबंध स्पष्ट करा.
 - २) “शीतयुद्धाचा जागतिक राजकारणावर झालेल्या परिणाम” मूल्यमापन करा.
३. दोनशेपन्नास शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही दोन) : २०
 - १) नवीन आंतरराष्ट्रीय अर्थिक व्यवस्थेचे उद्दिष्टे व साधने स्पष्ट करा.
 - २) देतांनाचे आधार व परिणाम याबाबत चर्चा करा.
 - ३) सम्यवादी रशियाच्या विभाजनाची कारणे स्पष्ट करा.
 - ४) आंतरराष्ट्रीय संबंधातील विचारधारेच्या भूमिकेचे वर्णन करा.
४. थोडक्यात टीपा द्या (कोणत्याही चार) : २०
 - अ) सेटबॅक टू नेशन-स्टेट सिस्टीम
 - ब) राष्ट्रीय हित संकल्पनेचा विकास
 - क) राष्ट्रीय हित साध्य करण्याच्या पद्धती
 - ड) नवीन जागतिक व्यवस्था आणि जागतिकीकरण
 - ई) मॉर्टन कपलान्सू सिस्टीम थिअरी
 - फ) जागतिक व्यापार संघटनेच्या उद्दिष्टाबाबत चर्चा करा.

[3609] – 104

M.A./M.Sc. (Semester – I) Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES
DS – 104 : National Security (New Course)
(2008 Pattern) (Compulsory)

Time : 3 Hours

Max. Marks : 80

N.B. : 1) *All questions are compulsory.*
2) *Figures to the right indicate marks.*

1. Answer in **500** words (**any one**) : **20**
 - 1) Evaluate the internal security challenges to India in the 21st century.
 - 2) Explain China as a threat to India's security with special reference to the Chinese defence preparedness at Tibet.
2. Answer in **500** words (**any one**) : **20**
 - 1) Highlight on turmoil in Pakistan and its impact on Indo-Pak relations.
 - 2) Describe the India's role in SAARC as a elder brother of South-Asian countries.
3. Answer in **250** words (**any two**) : **20**
 - 1) Evaluate the present status of Nuclear Arms Control and Disarmament.
 - 2) Write a note on India's relations with Europe.
 - 3) Write your comments on "Indo-US Nuclear Deal".
 - 4) Explain the India's justification on Operation Shakti of 1998.
4. Write short notes in **100** words (**any four**) : **20**
 - 1) Present status of "Non-Alignment Movement".
 - 2) Indo-Russia relations after disintegration of U.S.S.R.
 - 3) India's stand on border dispute with China.
 - 4) Concept of C.T.B.T.
 - 5) India as a emerging power.
 - 6) Concept of National Security.

P.T.O.

मराठी रूपांतर

सूचना : १) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

२) उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.

१. ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) : २०
 - १) २१ व्या शतकातील भारताच्या अंतर्गत सुरक्षेला असलेल्या आव्हानांचे (धोक्यांचे) मूल्यमापन करा.
 - २) तिबेटमधील संरक्षण सज्जतेचा विशेष संदर्भ देऊन चीन हा भारताच्या सुरक्षेला कशा प्रकारे धोका आहे ते स्पष्ट करा.
२. ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) : २०
 - १) पाकिस्तानातील अंतर्गत परिस्थिती व व्याख्या भारत-पाक संबंधावर झालेला परिणाम यावर प्रकाशझोत टाका.
 - २) दक्षिण-अशियातील राष्ट्रांचा मोठा भाऊ म्हणून भारताच्या सार्क मधील भूमिकेचे वर्णन करा.
३. २५० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही दोन) : २०
 - १) अण्वीक शस्त्रनियंत्रण व निशस्त्रीकरणाची सध्यपरिस्थितीचे, मूल्यमापन करा.
 - २) भारताचे-युरोप बरोबर असलेले संबंध यावर टिपण लिहा.
 - ३) भारत-अमेरिका अणुकरार (नागरी सहकार्य) यावर आपले मत नोंदवा.
 - ४) १९९८ मधील ऑपरेशन शक्तीच्या संदर्भात भारताच्या भूमिकेचे स्पष्टीकरण द्या.
४. टिपा द्या १०० शब्दात (कोणतेही चार) : २०
 - १) अलिप्तवादी चळवळीचे सध्य परिस्थितीत “स्थान”
 - २) रशियन विभाजनानंतरचे भारत-रशिया संबंध
 - ३) चीन बरोबरील सीमावादाबाबत भारताची भूमिका (बाजू)
 - ४) सि.टी.बी.टी. संकल्पना
 - ५) भारत एक भावी शक्ती
 - ६) राष्ट्रीय सुरक्षा-संकल्पना.

[3609] – 11

M.A./M.Sc. (Part – II) (Term End) Examination, 2009

DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES

**DS-12 : War and Society
(Optional Paper) (85 Pattern)**

Time : 3 Hours

Max. Marks : 60

N.B.: 1) *All questions are compulsory.*
2) *Figures to the **right** indicate **full** marks.*

1. Answer in **20** words (**any seven**) :

14

- 1) Define “POW”.
- 2) What do you mean by Society ?
- 3) State the meaning of Civil War.
- 4) What do you mean by combatant ?
- 5) Define “Conventional War”.
- 6) State the meaning of Belligerent.
- 7) How you would like to define Total War ?
- 8) Define “Asymmetric Warfare”.
- 9) What do you mean by Land Mine ?
- 10) How you would like to define Law of War.

2. Answer in **50** words (**any two**) :

8

- 1) Explain any one historical example of Civil War.
- 2) Write in brief the present status of Law of War.
- 3) Explain the concept of war waging machinery of State.
- 4) Write few lines on traditional view of war.

P.T.O.

3. Answer in **150** words (**any three**) :

18

- 1) Write a note on Asymmetric warfare with example.
- 2) Explain the relationship between geographical war and power politics.
- 3) Comment on Land Mine Conventions of 1997.
- 4) Discuss in detail the concept of “POW” with examples.
- 5) Highlight on “limited” aspects of Total War.

4. Answer in **500** words (**any one**) :

20

- 1) How you would like to establish the linkages of war with society ?
- 2) Explain in detail any three resources of war waging machinery of State.

मराठी रूपांतर

सूचना: १) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

२) उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.

१. २० शब्दांत उत्तरे लिहा. (कोणतेही सात)

१४

- १) “युद्धकैदी” व्याख्या द्या.
- २) समाज म्हणजे काय ?
- ३) नागरीयुद्ध चा अर्थ नमूद करा.
- ४) “कढवय्ये” याचा अर्थ लिहा.
- ५) “पारंपारीक युद्ध” व्याख्या द्या.
- ६) बिलीजेरिएन्टस् अर्थ – आपणास माहीती आहे काय ?
- ७) “सर्वकंष युद्ध” आपण व्याख्या कशी कराल ?
- ८) “असिमॅट्रीक वॉरफेअर” व्याख्या द्या.
- ९) “भुसुरंग” म्हणजे काय ?
- १०) “युद्ध नियमावली” आपण व्याख्या कशी कराल ?

२. ५० शब्दांत उत्तर द्या (कोणतेही दोन) :

८

- १) नागरी युद्धाचे कोणतेही एक ऐतिहासिक उदाहरण स्पष्ट करा.
- २) युद्ध नियमावलीची सद्य परिस्थितीबाबत थोडक्यात लिहा.
- ३) “राज्याची युद्धजिंकण्याची यंत्रणा” ही संकल्पना स्पष्ट करा.
- ४) “युद्धा बाबतचा पारंपारीक दृष्टीकोन” या बाबत थोडक्यात लिहा.

३. १५० शब्दांत उत्तरे द्या. (कोणतेही तीन)

१८

- १) असिमेट्रीक वॉरफेअर यावर सोदाहरणसहित निबंध लिहा.
- २) भौगालीक युद्ध आणि सत्ता स्पर्धा यातील संबंध स्पष्ट करा.
- ३) “१९९७ भूसुरंगबाबतची नियमावली” आपके मत नोंदवा.
- ४) युद्धकैदी ” संकल्पनेबाबत सोदाहरणसहित चर्चा करा.
- ५) “सर्वकंष युद्धाचे मर्यादीतपैकू” यावर प्रकाशझोत टाका.

४. ५०० शब्दांत उत्तरे द्या (कोणतेही एक)

२०

- १) युद्ध आणि समाज यातील संबंध आपण कशाप्रकारे स्पष्ट कराक ?
- २) राज्याच्या युद्ध जिंकणाऱ्या यंत्रणेचे कोणतेही तीन साधने सविस्तर स्पष्ट करा.

[3609] – 12

M.A./M.Sc. (Part – II) (Term End) Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES
DS – 13 : Logistic Management of National Defence
(Optional Paper) (85 Pattern)

Time : 3 Hours

Max. Marks : 60

*N.B. : 1) All the questions are **compulsory**.
2) Figures to the **right** indicate **full** marks.*

1. Answer in **20** words (**any seven**) :

14

- 1) What is natural resources ?
- 2) What is human resources ?
- 3) What is supply chain ?
- 4) What is national defence ?
- 5) What is munition industries ?
- 6) Define national defence.
- 7) Define modern warfare
- 8) What is management ?
- 9) What is “maxima” in logistic planning ?
- 10) What is economic resources ?

2. Answer in **50** words (**any two**) :

8

- 1) Explain the importance of any two strategic minerals.
- 2) Explain the principles of logistics.
- 3) Write a note on war potential
- 4) Explain the nature of modern war.

P.T.O.

3. Answer in **150** words (**any three**) :

18

- 1) Discuss the role of natural resources in logistics.
- 2) Explain concept of logistics.
- 3) Give an historical account of logistic development.
- 4) Write a note on key industries.
- 5) Write a note on resource mobilization.

4. Answer in **500** words (**any one**) :

20

- 1) Discuss the importance of logistics, during war.
- 2) Write an essay on human resources.

मराठी रूपांतर

सूचना : 1) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.
2) उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.

1. प्रत्येकी **20** शब्दांत उत्तरे लिहा (कोणतेही सात) :

14

- 1) नैसर्गिक संसाधन म्हणजे काय ?
- 2) मानवी संसाधने म्हणजे काय ?
- 3) पुरवठा-साखळी म्हणजे काय ?
- 4) राष्ट्रीय संरक्षण म्हणजे काय ?
- 5) म्युनिशन उद्योग म्हणजे काय ?
- 6) राष्ट्रीय संरक्षणाची व्याख्या द्या.
- 7) आधुनिक युद्धाची व्याख्या द्या.
- 8) व्यवस्थापन म्हणजे काय ?
- 9) पुरवठा सेवा योजने मध्ये 'मॅग्शीमा' म्हणजे काय ?
- 10) आर्थिक संसाधने म्हणजे काय ?

2. प्रत्येकी **50** शब्दांत उत्तरे लिहा (कोणतेही दोन) :

8

- 1) कोणत्याही दोन सामरिक धातुंच्या महत्व विषयी स्पष्टीकरण करा.
- 2) पुरवठा-सेवा-योजनेची तत्वे स्पष्ट करा.
- 3) युद्ध-क्षमते विषयी टिपणी लिहा.
- 4) अधुनिक युद्धाचे स्वरूप स्पष्ट करा.

3. प्रत्येकी **150** शब्दांत उत्तरे लिहा (कोणतेही तीन)

18

- 1) पुरवठा-सेवा-योजनेमध्ये नैसर्गिक संसाधनाच्या कार्याची चर्चा करा.
- 2) पुरवठा-सेवा-योजनेची संकल्पना स्पष्ट करा.
- 3) पुरवठा-सेवा योजनेच्या विकासाची ऐतिहासिक आढावा घ्या.
- 4) कि-उद्योगधंद्यावर टिपणी लिहा.
- 5) संसाधनांची जमवाजमव यावर टिपणी लिहा.

4. **500** शब्दांत उत्तरे लिहा (कोणतेही एक) :

20

- 1) युद्ध काळात पुरवठा-सेवा-योजनेचे महत्व याची चर्चा करा.
- 2) मानवी संसाधने यावर निबंध लिहा.

[3609] – 13

M.A./M.Sc. Part – II Term End Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES
DS-14 : Peace and Conflict Studies (Optional)
(85 Pattern)

Time : 3 Hours

Max. Marks : 60

*N.B. : 1) Answer **all** questions.
2) Figures to the **right** indicate **full** marks.*

1. Answer in **20** words (**any seven**) : (2×7=14)

- 1) Define war.
- 2) State economic causes of war.
- 3) Explain two implications of war.
- 4) Define 'Arms control'.
- 5) Define 'deterrence'.
- 6) What are the Coercive methods of conflict resolution ?
- 7) State the methods of achieving peace.
- 8) State the meaning of 'Peace building'.
- 9) What do you mean by 'International conflict' ?
- 10) What do you mean by development ?

2. Answer in **50** words (**any two**) : (2×4=8)

- 1) Establish the relationship between conflict and human behaviour.
- 2) Discuss the problems of war.
- 3) Explain the psychological causes of war.
- 4) Write few lines on the concept of deterrence.

P.T.O.

3. Answer in **150** words (**any three**) :

(3×6=18)

- 1) Explain how the war is an instrument of Foreign Policy.
- 2) Discuss the problems of pollution control.
- 3) Explain the concept of conflict studies.
- 4) Discuss the role of war in the process of development.
- 5) Explain the relationship between war and peace.

4. Answer in **500** words (**any one**) :

(1×20=20)

- 1) Evaluate the contemporary thoughts on prevention of war.
- 2) Discuss the various peaceful means of settlement of disputes in International Relations.

मराठी रूपांतर

सूचना: १) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

२) उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.

१. २० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही सात) :

१४

- १) युद्ध व्याख्या द्या.
- २) युद्धाची आर्थिक कारणे द्या.
- ३) युद्धाचे दोन परिणाम नमूद करा.
- ४) 'शस्त्र नियंत्रण' व्याख्या द्या.
- ५) डिट्न्स व्याख्या द्या.
- ६) संघर्ष निवारणाच्या "कोएरसिव" मेथड कोणत्या ? नमूद करा.
- ७) शांतता साध्य करण्याच्या पद्धती नमूद करा.
- ८) शांतता वृद्धीगंत म्हणजे काय ?
- ९) आंतरराष्ट्रीय संघर्ष म्हणजे काय ?
- १०) विकास म्हणजे काय ?

२. ५० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही दोन) :

८

- १) मानवी वर्तन आणि संघर्ष यातील संबंध स्पष्ट करा.
- २) युद्धाच्या समस्या थोडक्यात स्पष्ट करा.
- ३) युद्धाचे मानसशास्त्रीय कारणे स्पष्ट करा.
- ४) डिटर्न्स ही संकल्पना स्पष्ट करा.

३. १५० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही तीन) :

१८

- १) युद्ध हे परराष्ट्र धोरणाचे साधन कशाप्रकारे आहे ते स्पष्ट करा ?
- २) प्रदुषण नियंत्रणाच्या विविध समस्याबाबत चर्चा करा.
- ३) कॉन्फ्लिक्ट स्टडीज ही संकल्पना स्पष्ट करा.
- ४) विकास प्रक्रीयेतील युद्धाच्या भूमीकेबाबत चर्चा करा.
- ५) युद्ध आणि शांतता यातील संबंध स्पष्ट करा.

४. ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) :

२०

- १) युद्ध टाळण्याबाबतच्या ताका लीन विचारांचे मूळ्यमापन करा.
- २) आंतरराष्ट्रीय संबंधात शांततेच्या मार्गाने वाद सोडविण्याच्या विविध प्रयत्ना बाबत चर्चा करा.

[3609] – 2

M.A./M.Sc. (Part – I) (Term End) Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES
(Old Course) (85 Pattern)
DS 2: National Security
(Compulsory Course)

Time : 3 Hours

Max. Marks : 60

Note : i) All questions are compulsory.
*ii) Figures to the **right** indicate **full** marks.*

1. Answer in **20** words (**any 7**) :

14

- 1) What is N.S.C.?
- 2) What is N.S.A.B. ?
- 3) What is National Security ?
- 4) Define National Interest.
- 5) Define Development.
- 6) What is C.C.P.A. ?
- 7) Define regional conflict.
- 8) Define Peace.
- 9) What is State ?
- 10) What is Defence Planning ?

2. Answer in **50** words (**any 2**) :

8

- 1) Explain Higher Defence Organisation in India.
- 2) Explain Security Challenges to India.
- 3) Explain Kashmir Issue.
- 4) Explain Civil Defence.

P.T.O.

3. Answer in **150** words (**any 3**) :

18

- 1) Write a note on Civil - Military relations in India.
- 2) Write a note on insurgency problem to India.
- 3) Write a note on Social Problems to India's National Security.
- 4) Write a note on Cultural issues to India's National Security.
- 5) Write a note on India's Defence Planning.

4. Answer in **500** words (**any 1**) :

20

- 1) Write an essay on Terrorism problem to India's National Security.
- 2) Write an essay on Global Security Challenges in Present Context.

(मराठी भाषांतर)

सूचना: i) सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.

ii) उजवीकडील अंक प्रश्नांचे गुण दर्शवितात.

१) २० शब्दात उत्तरे लिहा (कोणतेही ७) :

१४

- 1) N.S.C. म्हणजे काय ?
- 2) N.S.A.B. म्हणजे काय ?
- 3) राष्ट्रीय सुरक्षा म्हणजे काय ?
- 4) राष्ट्रीय हित ची व्याख्या करा.
- 5) विकासाची व्याख्या करा.
- 6) C.C.P.A. म्हणजे काय ?
- 7) विभागीय संधर्षाची व्याख्या करा.
- 8) 'शांतता' व्याख्या करा.
- 9) राज्य म्हणजे काय ?
- 10) संरक्षण योजना म्हणजे काय ?

२) ५० शब्दात उत्तरे लिहा (कोणतेही २) :

८

- 1) भारताचे उच्च संरक्षण संघटन स्पष्ट करा.
- 2) भारताचे सुरक्षेचे धोके स्पष्ट करा.
- 3) 'काश्मीर प्रश्न' स्पष्ट करा.
- 4) 'नागरी संरक्षण' स्पष्ट करा.

३) १५० शब्दात उत्तरे लिहा (कोणतेही ३) :

१८

- 1) भारताचे नागरी – संरक्षण संबंध यावर टिप लिहा.
- 2) भारताचे विप्लवाचे प्रश्न यावर टिप लिहा.
- 3) भारताच्या राष्ट्रीयचे सामाजिक प्रश्न यावर टिप लिहा.
- 4) भारताच्या राष्ट्रीय सुरक्षेतेतील सांस्कृतिक प्रश्न यावर टिप लिहा.
- 5) भारताचे संरक्षण योजना यावर टिप लिहा.

४) ५०० शब्दात उत्तरे लिहा (कोणतेही १) :

२०

- 1) भारताच्या राष्ट्रीय सुरक्षेला दहशतवादाचा धोका यावर निबंध लिहा.
- 2) सध्याच्या संदर्भासह जागतीक सुरक्षेचे प्रश्न यावर निबंध लिहा.

[3609] – 201

M.A./M.Sc. (Semester–II) Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES
DS.201 : Peace and Conflict Studies
(2008 Pattern) (New Course) (Compulsory)

Time : 3 Hours

Max. Marks : 80

*N.B. : 1) All questions are **compulsory**.*

*2) Figures to the **right** indicate marks.*

1. Answer in **500** words (**any one**) : **20**
 - 1) Discuss the traditional causes of international conflict.
 - 2) Examine the main causes of War. How can we reduce the chances of War in International Relations ? Discuss.
2. Answer in **500** words (**any one**) : **20**
 - 1) Analyse the position and role of the nation - states in contemporary international relations.
 - 2) Discuss about the role of strategic studies as an academic discipline in peace and war.
3. Answer in **250** words (**any two**) : **(10×2=20)**
 - 1) Discuss the role of U.N.O. in conflict resolution.
 - 2) Describe the challenges to human security in India.
 - 3) Write a short essay on Disarmament under the United Nations.
 - 4) Analyse the role of ideology in international politics.
4. Write short notes on (**any four**) (words limit **100**) **(5×4=20)**
 - 1) Discuss the relations between war and politics.
 - 2) Analyse the methods of peaceful settlement of International Disputes.
 - 3) Impact of Nuclear Weapons in World order.
 - 4) Explain the conceptual approach to comprehensive security.
 - 5) Discuss the relations between communication and conflict.
 - 6) Describe Confidence Building measures in international politics.

P.T.O.

मराठी भाषांतर

सूचना: 1) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

2) उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.

- १) ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) : २०
- १) आंतरराष्ट्रीय संघर्षाच्या पारंपारीक कारणाबाबत चर्चा करा.
 - २) युद्धाच्या प्रमुख कारणाचे परीक्षण करा. आंतरराष्ट्रीय संबंधात युद्ध टाळण्यासाठी आपण कोणते उपाय अंशकात आणू शकतो ?
- २) ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) : २०
- १) तत्कालीन आंतरराष्ट्रीय संबंधात राष्ट्र-राज्ये यांची स्थिती व भूमिकाचे विश्लेषण करा.
 - २) युद्ध आणि शांतता काळात सामरिक अभ्यासाचा एक शैक्षणिक शाखा म्हणून निभावलेल्या भूमिकेबाबत चर्चा करा.
- ३) २५० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही दोन) : २०
- १) संयुक्त राष्ट्र संघटनेची संघर्षनिवारणातील भूमिकेबाबत चर्चा करा.
 - २) “भारतातील मानवी सुरक्षेची आव्हाने” – वर्णन करा.
 - ३) संयुक्तराष्ट्र संघटनेच्या नेतृत्वातील निशस्त्रीकरण – छोटासा निबंध लिहा.
 - ४) आंतरराष्ट्रीय राजकारणात विचारधारेच्या भूमिकेचे विश्लेषण करा.
- ४) १०० शब्दात टीपा द्या (कोणत्याही चार) : २०
- १) युद्ध आणि राजकारण यातील संबंधाबाबत चर्चा करा.
 - २) आंतरराष्ट्रीय वाद शांततेच्या मार्गाने निकाली काढण्याच्या पद्धतीचे विश्लेषण करा.
 - ३) आण्वीक शस्त्रास्त्राचा जागतिक व्यवस्थेवर झालेल्या परिणाम.
 - ४) सर्वसमावेशक सुरक्षेबाबतच्या संकल्पनात्मक दृष्टिकोन स्पष्ट करा.
 - ५) संपर्क आणि संघर्ष यातील संबंधाबाबत चर्चा करा.
 - ६) आंतरराष्ट्रीय राजकारणातील विश्वास वृद्धीगंत उपायाचे वर्णन करा.

[3609] – 202

M.A./M.Sc. (Semester – II) Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES
DS No. – 202 : Defence Organisation in India (New Course)
(2008 Pattern) (Compulsory)

Time : 3 Hours

Max. Marks : 80

*N.B. : 1) All questions are **compulsory**.
2) Figures to the **right** indicate **full** marks.*

1. Answer in **500** words (**any one**) : **20**
 - 1) Describe in detail the “Higher Defence Organisation of India”.
 - 2) Write an essay on “Ministry of Defence of Government of India”.
2. Answer in **500** words (**any one**) : **20**
 - 1) Explain in detail the power, functions, and achievements by the department of Ex-Servicemen Welfare.
 - 2) Evaluate the recommendations of Kargil Review Committee.
3. Answer in **250** words (**any two**) : **20**
 - 1) Write few lines on “Industrial Security Force”.
 - 2) Explain in brief “Defence intelligence agency”.
 - 3) Write in short department of defence production.
 - 4) Explain the functions of Defence Research and Development Board.
4. Write a short notes in **100** words (**any four**) : **20**
 - 1) Functions of Defence Technology Council
 - 2) Rashtriya Rifles
 - 3) M.I.-11
 - 4) Defence Procurement Board
 - 5) Central Reserve Police Force
 - 6) Basic functions of Paramilitary Forces.

P.T.O.

मराठी रूपांतर

सूचना : १) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.
२) उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.

१. ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) : २०
 - १) भारताच्या उच्चस्तरीय संरक्षण संघटनेचे सविस्तर वर्णन करा.
 - २) “भारत सरकारचे संरक्षणमंत्रालय” यावर टिपण लिहा.
२. ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) : २०
 - १) माजी सैनिकी कल्याण विभागाचे अधिकार, कार्ये व यश सविस्तर स्पष्ट करा.
 - २) “कारगिल रिव्हीवु कमिटीच्या शिफारसीचे” मूल्यमापन करा.
३. २५० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही दोन) : २०
 - १) औद्योगिक सुरक्षा बल यावर थोडक्यात लिहा.
 - २) डिफेंन्स इन्टिलिजन्स एजन्सी थोडक्यात स्पष्ट करा.
 - ३) “संरक्षण उत्पादन विभागा” बाबत थोडक्यात लिहा.
 - ४) संरक्षण संशोधन आणि विकास बोर्डाची कार्ये स्पष्ट करा.
४. १०० शब्दात टीपा द्या (कोणतेही चार) : २०
 - १) डिफेंन्स टेक्नालॉजी कौन्सिलची कार्ये
 - २) राष्ट्रीय रायफल्स
 - ३) एम.आय.-११
 - ४) डिफेंन्स प्रोक्युरमेन्ट बोर्ड
 - ५) केंद्रीय राखीव पोलीस दल
 - ६) पैरामिलिटरी फोर्सचे मूलभूत कार्ये.

[3609] – 203

M.A./M.Sc. (Semester – II) Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES
DS.No. 203 : Indian Military History
(New Course New Pattern
(Compulsory) (2008 Pattern)

Time : 3 Hours

Max. Marks : 80

N.B.: 1) All questions are compulsory.
2) Figures to the right indicate full marks.

1. Answer in **500** words (**any one**) : **20**
 - 1) Distinguish between Military History and General History.
 - 2) Describe in detail the “Military System” during Ramayana and Mahabharata period.
2. Answer in **500** words (**any one**) : **20**
 - 1) Explain the first battle of Panipat with special reference to the “Military Leadership of Babar”.
 - 2) Evaluate the military reforms introduced by Ghiasuddin Balban.
3. Answer in **250** words (**any two**) : **20**
 - 1) Explain the concept of Kshatriya
 - 2) Assess Shivaji as a military leader
 - 3) Write in brief Sikh Military System
 - 4) Explain the causes of Anglo-Maratha wars.
4. Write a short notes in **100** words (**any four**) : **20**
 - 1) Impact of Third Battle of Panipat
 - 2) Concept of Chaturangbal
 - 3) Porus as a patriotic king
 - 4) Indian National Army
 - 5) Rajputs Art of warfare
 - 6) Mohomamd Ghori.

P.T.O.

मराठी रूपांतर

सूचना : १) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.
२) उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.

१. ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) : २०
 - १) सामान्य इतिहास व लष्करी इतिहास यात तुलना करा.
 - २) रामायण-महाभारत कालखंडातील सैन्यपद्धतीचे सविस्तर वर्णन करा.
२. ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) : २०
 - १) बाबरच्या लष्करी नेतृत्वाचा विशेष संदर्भ देऊन पानिपतची लढाई स्पष्ट करा.
 - २) घियासुद्दीन बलबानने केलेल्या लष्करी सुधारणांचे मूल्यमापन करा.
३. २५० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही दोन) : २०
 - १) “क्षत्रिया” ही संकल्पना स्पष्ट करा.
 - २) शिवाजी एक लष्करी नेता म्हणून परिक्षण करा.
 - ३) “शीख सैन्य पद्धती” थोडक्यात लिहा.
 - ४) ब्रिटीश-मराठा युद्धाची कारणे स्पष्ट करा.
४. १०० शब्दात टीपा लिहा (कोणत्याही चार) : २०
 - १) तिसऱ्या पानिपतच्या लढाईचे परिणाम
 - २) चतुरंगबल
 - ३) पोरस-एक देशभक्त राजा
 - ४) भारतीय राष्ट्रीय सेना
 - ५) राजपुतांची युद्धकला
 - ६) मोहम्मंद घोरी.

[3609] – 204

M.A./M.Sc. (Semester – II) Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES
DS-204 : Research Methodology (New Course)
(2008 Pattern) (Compulsory)

Time : 3 Hours

Max. Marks : 80

*N.B. : 1) All questions are **compulsary**.
2) Figures to the **right** indicate marks.*

1. Answer **any one** in **500** words. **20**

1. “Research is much concerned with proper fact finding, analysis and evaluation”.
Do you agree with this statement ? Justify your answer.

OR

What do you mean by research ? Explain its significance in modern times.

2. Answer **any one** in **500** words. **20**

2. Describe the different types of research, clearly pointing out the difference between
an experiment and a survey.

OR

Discuss the importance of field work in Research.

3. Answer **any two** in **250** words each. **20**

1. How do you define a research problem ? Give suitable examples to illustrate
your answer.
2. Explain the process of writing Research Report.
3. Describe various methods of data collection.
4. Discuss limitations of observation methods.

4. Write short notes in **100** words (**any four**) : **20**

1. Motivation in Research
2. Research and scientific method
3. Planning a Research project
4. Descriptive methods
5. Research methods Vs methodology
6. Characteristics of Hypothesis.

P.T.O.

मराठी रूपांतर

सूचना: १) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहेत.

२) उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.

१. ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) : २०
 - १) “ संशोधन हे सत्यशोधने, विश्लेषण आणि मूल्यमापनाशीच विशेषताहा संबंधित आहे ” या विधानाशी आपण सहमत आहात काय ? समर्पक उत्तर द्या.
 - २) संशोधन म्हणजे काय ? आधुनिक युगात संशोधनाचे महत्व स्पष्ट करा.
२. ५०० शब्दात उत्तरे द्या. (कोणतेही एक) : २०
 - १) प्रयोग आणि सर्वेक्षणाचे विविध प्रकार दर्शविणाऱ्या संशोधनाच्या विविधप्रकारांचे वर्णन करा.
 - २) संशोधना संदर्भात “फिल्डवर्क” च्या महत्वाबाबत चर्चा करा.
३. २५० शब्दात उत्तरे द्या. (कोणतेही दोन) : २०
 - १) रिसर्च प्रॉब्लेमची व्याख्या आपण कशी कराल ? तुमच्या उत्तराच्या पुष्टीकरणासाठी सुयोग्य उदाहरण द्या .
 - २) संशोधन अहवाल लिखाणाची प्रक्रिया स्पष्ट करा.
 - ३) माहिती संकलनाच्या विविध पद्धती स्पष्ट करा.
 - ४) निरीक्षण पद्धतीबाबतच्या असलेल्या मर्यादा विषयी चर्चा करा.
४. १०० शब्दात टीपा द्या (कोणत्याही चार) : २०
 - १) संशोधनाबाबतची प्रेरणा
 - २) संशोधन आणि वैज्ञानिक पद्धत
 - ३) संशोधन प्रकल्पाचे नियोजन
 - ४) वर्णनात्मक पद्धत
 - ५) संशोधन पद्धती विरुद्ध पद्धत
 - ६) गृहितकांची वैशिष्ट्ये

[3609] – 3

M.A./M.Sc. (Part – I) Term End Examination, 2009
Defence And Strategic Studies
DS – 3 : INTERNATIONAL RELATIONS
(Old Course) (85 Pattern) (Compulsory)

Time: 3 Hours

Total Marks: 60

*N.B. : 1) Answer **all** questions.
2) Marks are **indicated** against-*each* question.*

1. Answer **any 7** questions in **20** words **each** : **(2×7=14)**
- i) Explain meaning of National Interest.
 - ii) Define ideology.
 - iii) What do you mean by policy of 'Status Quo' ?
 - iv) Describe the meaning of 'Policy of prestige'.
 - v) State any two methods of imperialism.
 - vi) Explain any two causes of cold war.
 - vii) State the meaning of detente.
 - viii) What is meant by 'Non-state actor' ?
 - ix) Explain the meaning of 'International Integration'.
 - x) State the meaning of NIEO.
2. Answer **any two** questions in **50** words **each** : **(2×4=8)**
- i) Write a note on cold war.
 - ii) Explain the nature of detente.
 - iii) Explain the role of economy in world affairs.
 - iv) Describe the salient features of NIEO.
 - v) Explain the causes of Soviet disintegration.

P.T.O.

3. Answer **any three** questions in **150** words **each** : (6×3=18)

- i) Discuss the Emerging world order.
- ii) Examine the role of multinational corporations in the contemporary international relations.
- iii) Explain the role of NAM in the present-International Environment.
- iv) Discuss the role of ideology in International Relations.
- v) Establish the relations between National Interest and Foreign Policy.

4. Answer **any one** in **500** words : (20×1=20)

- i) Explain the scope of International Relations and significance of its subject matter.
- ii) What are the various approaches of studying the international relations ? Explain the theory of Neo-Liberalism.

मराठी रूपांतर

सूचना: १) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

२) उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.

१. वीस शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही सात) :

१४

- १) राष्ट्रीय हित अर्थ स्पष्ट करा.
- २) विचारधारा व्याख्या द्या.
- ३) स्टेट्स को चे, धोरण म्हणजे काय ?
- ४) प्रतिष्ठेचे धोरण म्हणजे काय ?
- ५) साम्राज्यवादी धोरणाच्या कोणत्याही दोन पद्धती लिहा.
- ६) शीतयुद्धाचे कोणतेही दोन कारणे द्या.
- ७) देतान्तचा अर्थ लिहा.
- ८) नॉन स्टेट ऑकटर म्हणजे काय ?
- ९) आंतरराष्ट्रीय एकात्मता अर्थ स्पष्ट करा.
- १०) एन.आय.ई.ओ.म्हणजे काय ?

२. पन्नास शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही दोन):

८

- १) “शीतयुद्ध” थोडक्यात लिहा.
- २) देतान्त चे स्वरूप थोडक्यात स्पष्ट करा.
- ३) जागतिक समस्येत अर्थशास्त्राची भूमिका स्पष्ट करा.
- ४) नवीन आंतरराष्ट्रीय अर्थव्यवस्थेच्या विशेष गुणधर्मांचे वर्णन करा.
- ५) सोव्हियत रशियाच्या विभजनाची कारणे स्पष्ट करा.

३. एकशेपन्नास शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही तीन) :

१८

- १) उद्‌यास येणाऱ्या जागतिक व्यवस्थेबाबत चर्चा करा.
- २) तत्कालीन आंतरराष्ट्रीय संबंधातील मलटिन्शनल कार्पोरेशनच्या भूमिकेचे परीक्षण करा.
- ३) सध्याच्या आंतरराष्ट्रीय वातावरणात अलीप्ततावादी चळवळीची भूमिका स्पष्ट करा.
- ४) आंतरराष्ट्रीय संबंधातील विचारधारेच्या भूमिकेची चर्चा करा.
- ५) राष्ट्रीय हित आणि परराष्ट्र धोरण यातील संबंध स्पष्ट करा.

४. पाचशे शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) :

२०

- १) आंतरराष्ट्रीय संबंधाची व्याप्ती स्पष्ट करून त्याच्याशी संबंधित असलेल्या विषयाचे महत्व विशद करा.
- २) आंतरराष्ट्रीय संबंधाचा अभ्यास करण्या बाबतचे विविध दृष्टीकोन कोणते ? ते सांगून नवीन उदारमतवादाचा सिद्धांत स्पष्ट करा.

[3609] – 301

M.A./M.Sc. (Semester – III) Examination, 2009
(Compulsory) (2008 Pattern)
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES
DS-301 : Defence Economics

Time : 3 Hours

Max. Marks : 80

*N.B. : 1) All questions are **compulsory**.
2) Figures to the **right** indicate **full** marks.
3) **Each** question carries **equal** marks.*

1. Answer in **500** words (**any one**) : **20**

Write a note on Economic Theories of Defence.

OR

Explain the determinants of security expenditure.

2. Answer in **500** words (**any one**) : **20**

Analyse the India's defence expenditure since 1971.

OR

Is defence expenditure of India adequate or inadequate ? Give your opinion.

3. Answer in **250** words (**any two**) : **20**

- a) Explain the structure of India's defence budget.
- b) Write the methods of War Finance.
- c) Describe the problems of Foreign collaboration in defence production.
- d) State the importance of R&D in defence production.

4. Answer in **100** words (**any four**) : **20**

- a) Industrial policy of India
- b) Economy of defence
- c) Defence planning in India
- d) Ship building industry in India
- e) D.R.D.O. (Defence Research Development Organisation)
- f) Functions of Department of defence production.

P.T.O.

मराठी रूपांतर

सूचना: १) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

२) उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.

१. ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) :

२०

संरक्षणाच्या अर्थशास्त्राचे विविध सिद्धांत यावर टिपण लिहा.

किंवा

संरक्षणाचा खर्च निर्धारित करणारे घटक स्पष्ट करा.

२. ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) :

२०

१९७१ पासूनच्या भारताच्या संरक्षणावरील खर्चाचे विश्लेषण करा.

किंवा

भारताचा संरक्षणावरील खर्च पुरेसा आहे कि अपूर्ण आहे ? आपले मत स्पष्ट करा.

३. २५० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही दोन) :

२०

१) भारताच्या संरक्षण अंदाजपत्रकाची रचना स्पष्ट करा.

२) वॉरफायनान्सच्या विविध पद्धती थोडक्यात लिहा.

३) संरक्षण उत्पादनातील परकीय सहकार्याबाबतच्या समस्यांचे वर्णन करा.

४) संरक्षण उत्पादनातील संशोधन आणि विकासाचे महत्त्व स्पष्ट करा.

४. १०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही चार) :

२०

१) भारताचे औद्योगिकधोरण

२) संरक्षणाबाबतचे अर्थशास्त्र

३) भारतातील जहाजबांधणी उद्योग

४) भारताचे संरक्षणाबाबतचे नियोजन

५) संरक्षण संशोधन आणि विकास संघटना

६) संरक्षण उत्पादन विभागाची कार्ये.

[3609] – 302

M.A./M.Sc. (Semester–III) Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES
DS-302 : Science, Technology and National Security
(Compulsory) (2008 Pattern)

Time : 3 Hours

Max. Marks : 80

- N.B. : 1) All questions are **compulsory**.*
*2) Figures to the **right** indicate marks.*
*3) **Each** question carries **equal** marks.*

1. Answer in **500** words (**any one**) : **20**

Explain the relevance of Science and Technology to National Security.

OR

Discuss an impact of technologies on military doctrine.

2. Answer in **500** words (**any one**) : **20**

Examine the science in the industrial development and as a factor in social change.

OR

Discuss the role of information technologies in modern war.

3. Answer in **250** words (**any two**) : **20**

- a) Explain an application of science to Missile system.
- b) Discuss the role of science to Radar system.
- c) Describe a technology and military logistics.
- d) Examine the role of Nuclear energy in National Security.

4. Answer in **100** words (**any four**) : **20**

- a) Material science
- b) Biotechnology
- c) Electronic warfare
- d) Border management and technology
- e) Media and National Security
- f) Impact of small arms on society.

P.T.O.

मराठी रूपांतर

सूचना: १) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

२) उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.

१) ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) :

२०

विज्ञान – तंत्रज्ञानाचा राष्ट्रीय सुरक्षेशी असलेल्या संबंध स्पष्ट करा.

किंवा

तंत्रज्ञानाचा लष्करी तत्वप्रणालीवर झालेल्या परिणामांची चर्चा करा.

२) ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) :

२०

सामाजिक बदल व औद्योगिक विकासातील विज्ञान हा एक घटक म्हणून परीक्षण करा.

अथवा

आधुनिक युद्धपद्धतीत माहिती व तंत्रज्ञानाच्या भूमिकेची चर्चा करा.

३) २५० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही दोन) :

२०

- १) क्षेपणास्त्र प्रणालीत विज्ञानाच्या उपयोग स्पष्ट करा.
- २) रडार प्रणालीतील विज्ञानाच्या भूमिकेची चर्चा करा.
- ३) तंत्रज्ञान व लष्करी पुरवठाव्यवस्थापन-थोडक्यात वर्णन करा.
- ४) राष्ट्रीय सुरक्षेत अण्वीकउर्जेच्या भूमिकेचे परीक्षण करा.

४) १०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही चार) :

२०

- १) मटेरियल सायन्स
- २) जैविक तंत्रज्ञान
- ३) इलेक्ट्रॉनिक वॉर पेअर
- ४) तंत्रज्ञान आणि सीमा सुरक्षा व्यवस्थापन
- ५) प्रसार माध्यम आणि राष्ट्रीय सुरक्षा
- ६) लहान शस्त्रास्त्रांचा समाजावर झालेल्या परिणाम.

[3609] – 303

M.A./M.Sc. (Semester – III) Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES
DS 303 : Strategic Survey
(Optional) (2008 Pattern)

Time : 3 Hours

Max. Marks : 80

N.B. : 1) All questions are compulsory.
2) Figures to the right indicate marks.
3) All questions carry equal marks.

1. Answer in **500** words (**any one**) :

Write an essay on “India’s Policy on C.T.B.T.”

20

OR

Examine the role of U.N. in peace keeping at global level.

2. Answer in **500** words (**any one**) :

20

Explain “Economic crisis in the US”.

OR

Write a note on the process of European integration through the European Union.

3. Answer in **250** words (**any three**) :

20

- Geo-strategic importance of Iran. Explain.
- Examine the resurgence of Russia and its impact in Europe.
- Evaluate China’s policy in Indian Ocean.
- Examine the security perspective with reference to terrorism.

4. Answer in **100** words (**any four**) :

20

- Kashmir problem
- China’s modernisation programme
- Ethnic conflict in Sri Lanka
- Palestinian question
- Geo-strategic importance of Indian Ocean
- India’s policy towards South East Asia.

P.T.O.

मराठी रूपांतर

सूचना : १) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

२) उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.

१. ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) : २०
- १) “भारताचे सी.टी.बी.टी. बाबतचे धोरण” यावर निबंध लिहा.
- किंवा**
- २) जागतिक पातळीवर शांतता प्रस्थापित करण्यासाठी संयुक्त राष्ट्र संघाच्या भूमिकेचे परिक्षण करा.
२. ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) : २०
- १) अमेरिकेतील आर्थिक समस्या स्पष्ट करा.
- किंवा**
- २) युरोपियन युनियनतील युरोपाच्या ऐक्याची प्रक्रिया यावर टिपण लिहा.
३. २५० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही दोन) : २०
- १) ईराणचे भूसामरिक महत्व स्पष्ट करा.
- २) रशियाचा पुनर्उदय व त्याचा युरोपवर होणारा परिणाम स्पष्ट करा.
- ३) हिन्दीमहासागर बाबतचे चीनचे धोरण – मूल्यमापन करा.
- ४) दहशतवादाचा संदर्भ देऊन सुरक्षेच्या पैलूंचे परिक्षण करा.
४. १०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही चार) : २०
- १) काश्मीर समस्या
- २) चीनचा आधुनिकीकरणाच्या कार्यक्रम
- ३) श्रीलंकेतील वांशिक संघर्ष
- ४) पॅलेस्टाईनची समस्या
- ५) हिन्दीमहासागराचे भूसामरिक महत्व
- ६) दक्षिण-पूर्व आशियाबाबतचे भारताचे धोरण.

[3609] – 304

M.A./M.Sc. (III – Semester) Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES (Optional)
DS-304 : Evolution of Strategic Thoughts (Pre-1945)
(2008 Pattern)

Time : 3 Hours

Max. Marks : 80

*N.B. : 1) All questions are compulsory.
2) Figures to the **right**-indicate marks.
3) All questions carry **equal** marks.*

1. Answer in **500** words (**any one**) : **20**
Write a note on the period of Nationalism.
OR
Explain the doctrine of offensive and age of total war.
2. Answer in **500** words (**any one**) : **20**
Explain the contribution of Sun-Tzu to the concept of warfare.
OR
Write a note on Karl Von Clausewitz.
3. Answer in **250** words (**any two**) : **20**
 - a) Explain Soviet strategic thoughts.
 - b) Discuss the strategic thought of Alfred Mahan.
 - c) Write a note on French colonial warfare.
 - d) Discuss the limitations of Air-Power.
4. Answer in **100** words (**any four**) : **20**
 - a) Mechanised warfare.
 - b) Age of Total War and Liddel Hart.
 - c) Role of Air-power during World War – II.
 - d) Alfred Von Schlieffen.
 - e) Industrial Revolution.
 - f) Nuclear strategy.

P.T.O.

मराठी रूपांतर

सूचना : १) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

२) उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.

१. ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) : २०
 - १) राष्ट्रवादाचा कालखंड यावर टिपण लिहा.
 - किंवा**
 - २) आक्रमणाची तत्त्वप्रणाली आणि सर्वकष युद्ध स्पष्ट करा.
२. ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) : २०
 - १) युद्धपद्धतीच्या संकल्पने बाबत सुन-तझु यांचे योगदान स्पष्ट करा.
 - किंवा**
 - २) “कार्ल व्होन क्लाजविट्ज” यांच्या बाबत टिपण लिहा.
३. २५० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही दोन) : २०
 - १) सोव्हीएत रशियाचे सामरिक विचार स्पष्ट करा.
 - २) अलफ्रेड महान यांच्या सामरिक विचारा बाबत चर्चा करा.
 - ३) “फ्रेन्च वसाहत युद्धपद्धती” यावर टिपण लिहा.
 - ४) हवाईशक्तीच्या मर्यादा बाबत चर्चा करा.
४. १०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही चार) : २०
 - १) मॅकेनाईज्ड वॉरफेअर
 - २) लिडल हार्ट आणि सर्वकष युद्धाचे युग
 - ३) दुसऱ्या महायुद्धातील हवाईदलाची भूमिका
 - ४) अलफ्रेड व्होन श्लायफेन
 - ५) औद्योगिक क्रांती
 - ६) अण्वीक युद्धनीति.

[3609] – 305

M.A./M.Sc. (Semester – III) Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES (Optional)
DS-No. 305 : International Organization
(2008 Pattern)

Time : 3 Hours

Max. Marks : 80

*N.B. : 1) All questions are **compulsory**.
2) Figures to the **right** indicate **full** marks.*

1. Answer in **500** words (**any one**) : **20**

- 1) Explain the role of U.N. in maintenance of global peace and security during Cold War period.

OR

- 2) Highlight on the aim, objectives and structure of United Nations.

2. Answer in **500** words (**any one**) : **20**

- 1) “India is deserving country to become a permanent member of UN security council”. Justify your answer.
- 2) Evaluate the role of United Nations for Nuclear Disarmament and Arms Control.

3. Answer in **250** words (**any two**) : **20**

- 1) Explain in brief “Peace keeping forces of United Nations”.
- 2) Write in brief major functions of Security Council.
- 3) Discuss in brief power and functions of Secretary General of United Nations.
- 4) Write in short collective security system of United Nations.

P.T.O.

4. Answer in **100** words (**any four**) :

20

- 1) Process of Birth of United Nation Organisation.
- 2) Regional Security Arrangement : Any one example.
- 3) General Assembly as a World Parliament.
- 4) Critics on Security Council.
- 5) International Court of Justice.
- 6) Trusteeship Council of United Nations.

मराठी रूपांतर

सूचना : १) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

२) उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.

१. ५०० शब्दात उत्तर द्या (कोणतेही एक) :

२०

- १) शीतयुद्ध काळात जागतिक शांतता व सुरक्षा अबाधित ठेवण्यासाठी संयुक्त राष्ट्र संघाने निभावलेली भूमिका स्पष्ट करा.

किंवा

- २) संयुक्त राष्ट्रसंघाने ध्येय, उद्दिष्टे व रचना यावर प्रकाशझोत टाका.

२. ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) :

२०

- १) “संयुक्तराष्ट्र संघाच्या सुरक्षा समितीच्या कायमस्वरूपी सभासदस्यत्वासाठी भारत एक प्रबळ दावेदार देश आहे” आपले मत स्पष्ट करा.

- २) अण्वीक निशस्त्रीकरण व शस्त्रनियंत्रणा बाबत संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या भूमिकेचे मूल्यमापन करा.

३. २५० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही दोन) :

२०

- १) “संयुक्त राष्ट्रसंघाचे शांतता रक्षक दल” थोडक्यात स्पष्ट करा.
- २) सुरक्षासमितीची प्रमुख कार्ये थोडक्यात लिहा.
- ३) संयुक्त राष्ट्र संघाच्या सेक्रेटरी जनरलची कर्तव्ये व अधिकार याबाबत थोडक्यात चर्चा करा.
- ४) संयुक्त राष्ट्र संघाची सामूहीक सुरक्षा पद्धती-थोडक्यात लिहा.

४. १०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही चार) :

२०

- १) संयुक्त राष्ट्र संघटनेची स्थापनेची प्रक्रिया.
 - २) प्रादेशिक सुरक्षा व्यवस्थेचे : एक उदाहरण.
 - ३) आमसभा एक जागतिक संसद.
 - ४) सुरक्षा समिती – टिकात्मक दृष्टीकोन.
 - ५) आंतर राष्ट्रीय न्यायालय.
 - ६) संयुक्त राष्ट्रसंघाची विश्वास समिती.
-

[3609] – 306

M.A./M.Sc. (Semester – III) Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES
DS-306 : Defence Journalism
(Optional) (2008 Pattern)

Time : 3 Hours

Max. Marks : 80

- N.B. : 1) All questions are compulsory.*
2) Figures to the right indicate marks..
3) All questions carry equal marks.

1. Answers in **500** words (**any one**) : **20**

Explain the structure of the Defence establishment in India.

OR

Discuss recent trends in mass media.

2. Answer in **500** words (**any one**) : **20**

Describe theory and practice of Journalism.

OR

Explain rights and responsibilities of Journalists.

3. Answer in **250** words (**any two**) : **20**

- a) Explain importance of Defence of Journalism.
- b) Write a note on media ethics.
- c) Discuss cultural imperialism and media.
- d) Describe characteristics of Editorials.

P.T.O.

4. Answer in **100** words (**any four**) :

20

- a) Journalism as a profession.
- b) Gate keeping.
- c) Challenges to Defence Journalism.
- d) Mass media and society.
- e) Types of letters to the editors.
- f) Scope of print media.

मराठी रूपांतर

सूचना : १) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.
२) उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.

१. ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) :

२०

१) भारतातील संरक्षण संस्थांची रचना स्पष्ट करा.

किंवा

२) मास मीडियातील रिसेंट ट्रेन्ड्स बाबत चर्चा करा.

२. ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) :

२०

१) पत्रकारीतेची थिअरी आणि प्राक्टीसचे सविस्तर वर्णन करा.

किंवा

२) “पत्रकारांचे हक्क आणि कर्तव्ये” स्पष्ट करा.

३. २५० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही दोन) :

२०

१) डिफेन्स जर्नालिसमचे महत्व स्पष्ट करा.

२) “मीडियाचे ईथिक्स” यावर टिपण लिहा.

३) सांस्कृतिक सामाज्यवाद आणि प्रसार माध्यम चर्चा करा.

४) संपादकाचे वैशिष्ट्ये” वर्णन करा.

४. १०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही चार) :

२०

- १) पत्रकारीता एक व्यवसाय.
 - २) गेट कीपिंग.
 - ३) डिफेंन्स जर्नालिसमची आव्हाने.
 - ४) मासमीडिया आणि समाज.
 - ५) संपादकाच्या पत्रव्यवहाराचे प्रकार.
 - ६) प्रिन्ट मीडियाची व्याप्ती.
-

[3609] – 307

M.A./M.Sc. (Semester – III) Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES
DS- 307 : Internal Security and Role of the State
(Optional) (2008 Pattern)

Time: 3 Hours

Max. Marks: 80

- N.B. : 1) All questions are **compulsory**.
2) Figures to the **right** indicate **full** marks.
3) All questions carry **equal** marks.*

1. Answer in **500** words (**any one**) : **20**

Discuss meaning and elements of the State.

OR

Describe political and economic dimensions of the problems of internal Security of India.

2. Answer in **500** words (**any one**) : **20**

Write a note on the approaches to the problem of internal security.

OR

Analyse role of the State in tackling internal security problems.

3. Answer in **250** words (**any two**) : **20**

- a) Discuss internal security problem of India with reference to Kashmir problem.
- b) Examine role of civil society to the problem of internal security.
- c) Write a note on Ethnicity and Security of India.
- d) Describe Terrorism and the security environment of India.

4. Answer in **100** words (**any four**) : **20**

- a) Naxalite problem in India.
- b) Agitation over SEZ.
- c) Role of media in security management.
- d) Role of force in security management.
- e) Organised crime in India.
- f) Non-strategic threats.

P.T.O.

मराठी रूपांतर

सूचना: १) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

२) उजवीकाडील अंक गुण दर्शवितात.

१. ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक):

२०

राज्याचा अर्थ व घटकाबाबत चर्चा करा.

किंवा

भारताच्या अंतर्गत सुरक्षेच्या समस्यांचे आर्थिक व राजकीय पैलूचे वर्णन करा.

२. ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) :

२०

अंतर्गत सुरक्षेच्या समस्या बाबत असलेले विविध दृष्टिकोन यावर टिपण लिहा.

किंवा

अंतर्गत सुरक्षेच्या समस्या हाताळण्यासाठी राज्याने निभावलेल्या भूमिकेचे विश्लेषण करा.

३. २५० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही दोन) :

२०

१) काश्मीर समस्येचा विशेष संदर्भ देऊन भारताच्या अंतर्गत सुरक्षेच्या समस्याबाबत चर्चा करा.

२) अंतर्गत सुरक्षेच्या समस्यांचे निवारण कारणासाठी नागरीक समाजाने निभावलेल्या भूमिकेचे परिक्षण करा.

३) “वांशिक विभिन्नता व भारताची सुरक्षा” यावर टिपण लिहा.

४) “दहशतवाद आणि त्या अनुषंगाने सुरक्षिततेविषयी असलेले भारतातील वातावरण” –सविस्तर वर्णन करा.

४. १०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही चार) :

२०

१) भारतातील नक्षलवादाची समस्या.

२) सेझ (स्पेशल ईकॉनामिक झोन) च्या विरोधातील चळवळ/बंड.

३) सुरक्षाव्यवस्थापनातील प्रसिद्धीमाध्यमांची भूमिका.

४) सुरक्षा व्यवस्थापनातील “बलाची” भूमिका

५) भारतातील पूर्वनियोजित गुन्हे.

६) असामरिक धोके.

[3609] – 4

M.A./M.Sc. (Part – I) (Term End) Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES
DS.4 : Geopolitics and Military Geography
(Old Course) (85 Pattern)
(Compulsory)

Time : 3 Hours

Max. Marks : 60

*N.B. : 1) All questions are compulsory.
2) Figures to the right indicate full marks.*

1. Answer in **20** words (**any seven**). **14**
- 1) State the meaning of geopolitics.
 - 2) Define “Territory”.
 - 3) What do you mean by sea power ?
 - 4) Define “State”.
 - 5) What do you mean by Geopolitick ?
 - 6) State any two motive of colonialism.
 - 7) What do you understand by Rim Land ?
 - 8) Write the meaning of “Territoriality”.
 - 9) State the factors of Geopolitics.
 - 10) What do you know about period of cold war ?
2. Answer in **50** words (**any two**) : **8**
- 1) Explain the concept of Nationalism.
 - 2) Write in brief about rewards of colonialism.
 - 3) Write few lines on ‘Four dimensional world’.
 - 4) What are the features of Heartland ?

P.T.O.

3. Answer in **150** words (**any three**) :

18

- 1) Explain the theory of “Living space” and its relevance to Germans Geopolitick.
- 2) Highlight on “Geopolitics during the cold war period”.
- 3) Explain any three basic factors for creation of a State.
- 4) Discuss the theory of sea power as per A.T. Mahan.
- 5) Evaluate the resurgent of Nationalism in Asia with example.

4. Answer in **500** words (**any one**) :

20

- 1) Explain the concept of “Growth of State” with special reference to the “Organic Theory of State”.
- 2) Evaluate the geopolitical thoughts of Prof. Mackinder with special reference to the theory of Heartland.

मराठी रूपांतर

सूचना : १) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

२) उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.

१. वीस शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही सात) :

१४

- १) जिओपॉलीटीक्स अर्थ नमूद करा.
- २) “भूप्रदेश” व्याख्या द्या.
- ३) सागरी सामर्थ्य म्हणजे काय ?
- ४) “राज्य” व्याख्या द्या.
- ५) जिओपॉलीटीक म्हणजे काय ?
- ६) वसाहतवादाचे कोणतेही दोन हेतू नमूद करा.
- ७) रिमलॅन्ड चा अर्थ लिहा.
- ८) प्रादेशिकता अर्थ लिहा.
- ९) जिओपॉलीटीक्सचे घटक नमूद करा.
- १०) शीतयुद्धाचा कालखंड म्हणजे काय ?

२. पन्नास शब्दात उत्तर लिहा (कोणतेही दोन) :

८

- १) राष्ट्रवादाची संकल्पना स्पष्ट करा.
- २) वसाहतवादाचे परिणाम थोडक्यात लिहा.
- ३) फोर डायमेन्शनल वर्ल्ड-थोडक्यात लिहा.
- ४) मर्मभूमीचे आवश्यक गुणधर्म कोणते ?

३. एकशेपन्नास शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही तीन) :

१८

- १) थिअरी ऑफ लिव्हिंग स्पेस स्पष्ट करून त्याचा जर्मन जिओपॉलीटीकशी असलेला संबंध यावर प्रकाशझोत टाका.
- २) शीतयुद्धाच्या काळातील जिओपॉलीटीक्स यावर प्रकाशझोत टाका.
- ३) राज्यनिर्मितीसाठी आवश्यक असणारे कोणतेही तीन घटक स्पष्ट करा.
- ४) “ए.टी. महान यांच्या सागरीसामर्थ्याचा सिद्धान्त” – चर्चा करा.
- ५) “आशियातील राष्ट्रवादाचा पुनर्उदय” – सोदाहरण मूल्यमापन करा.

४. पाचशे शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) :

२०

- १) राज्याच्या ऑर्गॅनिक थिअरीचा विशेष संदर्भ देऊन राज्याच्या वृद्धीबाबत ची संकल्पना स्पष्ट करा.
- २) मर्मभूमीच्या सिद्धान्ताचा विशेष संदर्भ देऊन मॅकिन्डर यांच्या भूराजनैतिक विचारांचे मूल्यमापन करा.

[3609] – 5

M.A./M.Sc. (Part – II) Term End Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES
DS – 5 : Defence Economics of India
(85 Pattern)

Time : 3 Hours

Max. Marks : 60

N.B.: 1) Answer *all* questions.
2) Figures to the *right* indicate *full* marks.

1. Answer in **20** words (**any seven**) : **(2×7=14)**

- 1) What is strategic planning ?
- 2) Define 'Performance Budget'.
- 3) State any two objectives of 'peace time economy'.
- 4) What do you mean by 'Deficit Finance' ?
- 5) Define 'Public Good'.
- 6) State the meaning of defence budget.
- 7) State any two causes of inflation.
- 8) What do you mean by defence expenditure ?
- 9) What are the elements of war potential ?
- 10) What are the aims of C.C.P.A. ?

2. Answer in **50** words (**any two**) : **(2×4=8)**

- 1) Explain the India's first five year defence plan.
- 2) Describe the methods of war finance.
- 3) Discuss in brief the cost of war.
- 4) Explain India's security threats from economic point.

P.T.O.

3. Answer in **150** words (**any three**) :

(3×6=18)

- 1) Discuss the structure of India's defence budget.
- 2) Discuss the merits and demerits of price control.
- 3) Explain the causes of increasing defence expenditure of India.
- 4) Discuss the concept of 'Public Good'.
- 5) Explain the effects of war on 'National Economy'.

4. Answer in **500** words (**any one**) :

(1×20=20)

- 1) Explain the co-relationship between defence and development.
- 2) Explain parliamentary control over defence budget of India.

मराठी रूपांतर

सूचना : १) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

२) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.

१. २० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही सात) :

१४

- १) सामरिक नियोजन म्हणजे काय ?
- २) कार्याभिमुख अर्थसंकल्प व्याख्या द्या.
- ३) शांतताकालीन अर्थव्यवस्थेची दोन उद्दिष्टे लिहा.
- ४) डिफीसिट फायनान्स् म्हणजे काय ?
- ५) 'पब्लीक गुड' व्याख्या द्या.
- ६) संरक्षण अंदाजपत्रक - अर्थ लिहा.
- ७) चलन फुगवट्याचे दोन कारण लिहा.
- ८) संरक्षणावरील खर्च म्हणजे काय ?
- ९) युद्धक्षमतेचे घटक कोणते ?
- १०) सी.सी.पी.ए. चे ध्येय लिहा.

२. ५० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही दोन) : ८
- १) भारताची पहीली संरक्षणाची पंचवार्षिक योजना स्पष्ट करा.
 - २) वॉर फयनान्सच्या विविध पद्धती थोडक्यात लिहा.
 - ३) युद्धाचे मूल्य थोडक्यात चर्चा करा.
 - ४) आर्थिक दृष्टीकोनातून भारताच्या सुरक्षेला असलेला धोका स्पष्ट करा.
३. १५० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही तीन) : १८
- १) भारताच्या संरक्षण अंदाजपत्रकाच्या रचनेविषयी चर्चा करा.
 - २) मूल्यनियंत्रणाच्या गुणदोषाबाबत चर्चा करा.
 - ३) भारताचा संरक्षणाखर्च वाढण्याची कारणे-या बाबत चर्चा करा.
 - ४) पब्लीक गुड संकल्पनेबाबत चर्चा करा.
 - ५) राष्ट्रीय अर्थव्यवस्थेवर होणारे युद्धाचे परिणाम स्पष्ट करा.
४. ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) : २०
- १) संरक्षण आणि विकास यातील संबंध सविस्तर स्पष्ट करा.
 - २) भारताच्या संरक्षण अंदाजपत्रकावर संसद कशा प्रकारे नियंत्रण करते ते- स्पष्ट करा.

[3609] – 6

M.A./M.Sc. (Part – II) (Term End) Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES
DS – 6 : Science, Technology and National Security
(85 Pattern)

Time : 3 Hours

Max. Marks : 60

*N.B. : 1) All the questions are **compulsory**.
2) Figures to the **right** indicate **full** marks.*

1. Answer in **20** words (**any seven**) : **(2×7=14)**
- 1) State the concept of 'Industrial Revolution'.
 - 2) What is Scientific Research ?
 - 3) What is Interdisciplinary Science ?
 - 4) Define Naval Science.
 - 5) Define Scientific Law.
 - 6) State the meaning of an era of experiment.
 - 7) What is meant by 'Discovery of Science' ?
 - 8) What do you mean by 'Mass Production' ?
 - 9) State the concept of 'Resource Base'.
 - 10) What do you mean by 'Technology' ?
2. Answer in **50** words (**any two**) : **(2×4=8)**
- 1) Explain science during pre-industrial revolution.
 - 2) Describe development of science during post World War-II.
 - 3) Discuss the role of Tank in First World War.
 - 4) Explain impact of Radio Communication in Land Warfare.

P.T.O.

3. Answer in **150** words (**any three**) :

(3×6=18)

- 1) Discuss role of electronic warfare in World War -II.
- 2) Describe role of Nuclear weapons in World War -II
- 3) Explain impact of computer in contemporary warfare.
- 4) Establish relationship between war and politics.
- 5) Discuss role of sub-marine during Second World War.

4. Answer in **500** words (**any one**) :

(1×20=20)

- 1) Write a critical note on relevance of science and technology in National Security.
- 2) Assess the impact of Industrial Revolution on Military Affairs.

मराठी रूपांतर

सूचना : १) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

२) उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.

१. २० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही सात) :

१४

- १) औद्योगिक क्रांती अर्थ लिहा.
- २) वैज्ञानिक संशोधन म्हणजे काय ?
- ३) आंतरशास्त्रीय विज्ञान म्हणजे काय ?
- ४) नाविक विज्ञान व्याख्या द्या.
- ५) वैज्ञानिक कायदा व्याख्या द्या.
- ६) प्रयोगचा कालखंड म्हणजे काय ?
- ७) वैज्ञानिक शोध म्हणजे काय ?
- ८) मास प्रोडेक्शन म्हणजे काय ?
- ९) रिसोर्स बेस म्हणजे काय ?
- १०) तंत्रज्ञान म्हणजे काय ?

२. ५० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही दोन) :

८

- १) औद्योगिक क्रांती पूर्वीचे विज्ञान स्पष्ट करा.
- २) दुसऱ्या महायुद्धानंतरच्या विज्ञानाच्या विकासाचे वर्णन करा.
- ३) पहिल्या महायुद्धातील रणगाड्याच्या भूमिकेची चर्चा करा.
- ४) जमीनीवरील युद्धावर रेडिओ कम्युनिकेशनचा झालेला परिणाम स्पष्ट करा.

३. १५० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही तीन)

१८

- १) दुसऱ्या महायुद्धातील इलेक्ट्रॉनिक्स वारफेअरच्या भूमिकेची चर्चा करा.
- २) दुसऱ्या महायुद्धातील अण्वीक शस्त्राच्या भूमिकेचे वर्णन करा.
- ३) संगणकाचा तत्कालीन युद्धपद्धतीवर झालेला परिणाम स्पष्ट करा.
- ४) युद्ध आणि राजकारण यातील संबंध स्पष्ट करा.
- ५) दुसऱ्या महायुद्धातील पाणबुड्यांनी तिभावलेल्या भूमिकेची चर्चा करा.

४. ५०० शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) :

२०

- १) राष्ट्रीय सुरक्षेचे तंत्रज्ञान-विज्ञानाशी असलेले संबंध यावर टिपण लिहा.
- २) “औद्योगिक क्रांतीचा लष्करी धडामेडीवर झालेला परिणाम” परीक्षण करा.

[3609] – 7

M.A./M.Sc. (Part – II) Term End Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES (Optional Paper)
DS-8 : Indian Military History
(85 Pattern)

Time : 3 Hours

Max. Marks : 60

N.B. : 1) All questions are compulsory.
2) Figures to the right indicate marks.

1. Answer in **20** words (**any seven**) : **14**
 - 1) State the meaning of Military History.
 - 2) What was the aim of Mohammad Gazni during battle of Somnath ?
 - 3) Write the offensive weapons during Mahabharata period.
 - 4) What do you know about “Bhatinda Fort” ?
 - 5) What do you mean by Ambhi ?
 - 6) Which option it was accepted by Porus ?
 - 7) State the meaning of Mansabdar.
 - 8) State any two types of war during Ramayana period.
 - 9) Which literature was wrote by Kautilya ?
 - 10) When & between whom the first battle of Panipat was fought ?
2. Answer in **50** words (**any two**) : **8**
 - 1) Explain the concept of Kshatriya.
 - 2) What was the role of Guru during Ramayana and Mahabharata period ?
 - 3) Write in brief Babar as a Great Tactician.
 - 4) Explain the significance of “Battle of Hydaspus” (Jhelum).
3. Answer in **150** words (**any three**) : **18**
 - 1) Highlight on causes of downfall of Sultan.
 - 2) Describe the second battle of Tarrian and explain its implications on contemporary India.

P.T.O.

- 3) Explain how the Kautilya was a great military thinker ?
- 4) Write a note on battle of Tenking.
- 5) Evaluate the laws of war during Ramayana and Mahabharata period.

4. Answer in **500** words (**any one**) :

20

- 1) Describe the battle of Hydaspus (Jhelum-326 B.C.) with the help of sketch and explain the causes of Porus defeat.
- 2) Analyse the merit and demerits of Rajputs.

मराठी रूपांतर

सूचना : १) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

२) उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.

१. वीस शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही सात) :

१४

- १) लष्करी इतिहासाचा अर्थ नमूद करा.
- २) सोमनाथच्या लढाईत मोहम्मद गझनी चे उद्दिष्ट कोणले होते ?
- ३) महाभारत कालात कोणती आक्रमकशस्त्रास्त्रे वापरली जात असत ?
- ४) “भाटींदा किल्ला” – विषयी आपणास काय माहिती आहे ?
- ५) अंभी विषयी आपणास काय माहिती आहे ?
- ६) पोरसने कोणता पर्याय स्वीकारला ?
- ७) मनसबदार अर्थ लिहा.
- ८) रामायण काळातील कोणत्याही दोन युद्ध प्रकाराचे नाव नमूद करा.
- ९) कौटिल्याने कोणते साहित्य (वाङ्मय) लिहले ? नाव लिहा.
- १०) पहीली पानिपत्ताची लढाई केव्हा व कोणा-कोणाल लढली गेली ?

२. पन्नास शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही दोन) :

८

- १) “क्षत्रिय” ही संकल्पना स्पष्ट करा.
- २) रामायण-महाभारत काळात गुरूची भूमिका कोणती होती ?
- ३) बाबर एक महान टॅक्टीशियन थोडक्यात लिहा.
- ४) झेलम (हिडयासपूस) च्या कढाईचे महत्व स्पष्ट करा.

३. एकसौपन्नास शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही तीन) :

१८

- १) सुलतानांच्या पतनाची कारणे यावर प्रकाशश्रोत टाका.
- २) तराईनच्या दुसऱ्या लढाईचे वर्णन करून त्याचा ताकालीन भारतावर झालेला परिणाम स्पष्ट करा.
- ३) कौटिल्य कशा प्रकारे एक महान लष्करी विचारवंत होता ते स्पष्ट करा.
- ४) दशराजांचे युद्ध यावर टिपण लिहा.
- ५) रामायण-महाभारत कालातील युद्ध नियमांचे मूल्यमापन करा.

४. पाच शब्दात उत्तरे द्या (कोणतेही एक) :

२०

- १) स्केचच्या महतीने हिडयासपूस (झेलम) च्या (इ.स.पूर्व ३२६) लढाईचे वर्णन करून पोरसच्या पराभवाची कारणे स्पष्ट करा.
- २) रजपुताच्या गुण-दोषांचे विश्लेषण करा.

[3609] – 8

M.A./M.Sc. (Part – II) Term End Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES
DS-9 : Contemporary Issues in Security Policy
(Optional Paper) (85 Pattern)

Time : 3 Hours

Max. Marks : 60

N.B.: i) *All questions are compulsory.*
ii) *Figures to the right indicate full marks.*

1. Answer in **20** words (**any seven**) : **14**
- 1) What is B.M.D. ?
 - 2) What is N.M.D. ?
 - 3) What is U.N. ?
 - 4) What is N.P.T. ?
 - 5) What is C.T.B.T. ?
 - 6) What is conflict ?
 - 7) What is national security ?
 - 8) What is Conflict Resolution ?
 - 9) What is Conflict Management ?
 - 10) What is I.I.S.S. ?
2. Answer in **50** words (**any two**) : **8**
- 1) Explain National Missile Defence ?
 - 2) Explain UN role for peace and security.
 - 3) Explain security issues in Europe.
 - 4) Explain Arms Race in South Asia.

P.T.O.

3. Answer in **150** words (**any three**) :

18

- 1) Write a note on South Asian Security Issues.
- 2) Write a note on African Security issues.
- 3) Write a note on Terrorist attack in US in 2001.
- 4) Write a note on West-Asian Security issues.
- 5) Write a note on Nuclear issues in South Asia.

4. Answer in **500** words (**any one**) :

20

- 1) Write an essay on contribution of 'IDSA' for developing India's Strategic Culture.
- 2) Write an essay on IISS in Present Context.

मराठी रूपांतर

सूचना: i) सर्व प्रश्न सोडविणे अनिवार्य आहे.
ii) उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.

१. २० शब्दात उत्तरे लिहा (कोणतेही ७):

१४

- 1) B.M.D. म्हणजे काय ?
- 2) N.M.D. म्हणजे काय ?
- 3) U.N. म्हणजे काय ?
- 4) N.P.T. म्हणजे काय ?
- 5) C.T.B.T. म्हणजे काय ?
- 6) संघर्ष म्हणजे काय ?
- 7) 'राष्ट्रीय सुरक्षा' म्हणजे काय ?
- 8) 'संघर्ष निवारण' म्हणजे काय ?
- 9) 'संघर्ष व्यवस्थापन' म्हणजे काय ?
- 10) I.I.S.S. म्हणजे काय ?

२. ५० शब्दात उत्तरे लिहा (कोणतेही २) :

८

- 1) 'राष्ट्रीय संरक्षण प्रणाली' स्पष्ट करा.
- 2) संयुक्त राष्ट्रांचे शांतता आणि सुरक्षिततेचे कार्य स्पष्ट करा.
- 3) युरोपचे सुरक्षेचे प्रश्न स्पष्ट करा.
- 4) दक्षिण आशियातील शस्त्र स्पर्धा' स्पष्ट करा.

३. १५० शब्दात उत्तरे लिहा. (कोणतेही ३) :

१८

- 1) दक्षिण आशियातील सुरक्षेचे प्रश्न यावर टिप लिहा.
- 2) आफ्रिकेचे सुरक्षेचे प्रश्न यावर टिप लिहा.
- 3) अमेरिकेवर २००१ ला दहशतवादी हल्ला यावर टिप लिहा.
- 4) पश्चिम -आशियाचे सुरक्षेचे प्रश्न यावर टिप लिहा.
- 5) 'दक्षिण आशियातील आण्विक प्रश्न' यावर टिप लिहा.

४. ५०० शब्दात उत्तरे लिहा (कोणतेही १):

२०

- 1) भारताची सामरिक संस्कृती वाढविण्यासाठी I.D. S.A. चे योगदान याबाबत निबंध लिहा.
- 2) सध्याच्या संदर्भासह I.I.S.S. वर निबंध लिहा.

[3609] – 9

M.A./M.Sc. (Part – II) (Term End) Examination, 2009
DEFENCE AND STRATEGIC STUDIES
DS-10 : Regional Security in South Asia
(85 Pattern) (Optional Paper) (Old Course)

Time : 3 Hours

Max. Marks : 60

Note : i) All questions are compulsory.
ii) Figures to the right indicate full marks.

1. Answer in **20** words (**any seven**) :

14

- 1) What is conflict ?
- 2) What is peace ?
- 3) What is national security ?
- 4) What is state ?
- 5) What is Nation state ?
- 6) What is threat ?
- 7) What is SAARC ?
- 8) What is SAPTA ?
- 9) What is L.T.T.E. ?
- 10) Who is the Nepal Prime Minister ?

2. Answer in **50** words (**any two**) :

8

- 1) Explain terrorism in South Asia.
- 2) Explain Kashmir issue.
- 3) Explain India-Nepal Water dispute.
- 4) Explain India-Pakistan Water dispute.

P.T.O.

3. Answer in **150** words (**any three**) :

18

- 1) Write a note on Pakistan internal security issues.
- 2) Write a note on India's internal security issues.
- 3) Write a note on Bangladesh internal security issues.
- 4) Write a note on Bhutan strategic insurance to India.
- 5) Write a note on Myanmar security issues.

4. Answer in **500** words (**any one**) :

20

- 1) Write an essay on Regional State system in South-Asia.
- 2) Write an essay on relevance of 'SAARC' in the age of globalization.

मराठी रूपांतर

१. २० शब्दात उत्तरे लिहा (कोणतेही ७) :

१४

- १) संघर्ष म्हणजे काय ?
- २) शांतता म्हणजे काय ?
- ३) राष्ट्रीय सुरक्षा म्हणजे काय ?
- ४) राज्य म्हणजे काय ?
- ५) राष्ट्र-राज्य म्हणजे काय ?
- ६) धोका म्हणजे काय ?
- ७) 'SAARC' म्हणजे काय ?
- ८) 'SAPTA' म्हणजे काय ?
- ९) L.T.T.E. म्हणजे काय ?
- १०) नेपाळचे सध्याचे पंतप्रधान कोण आहेत ?

२. ५० शब्दात उत्तरे लिहा (कोणतेही २) :

८

- १) दक्षिण आशियातील दहशतवाद स्पष्ट करा.
- २) काश्मीर प्रश्न स्पष्ट करा.
- ३) भारत-नेपाळ पाणी प्रश्न स्पष्ट करा.
- ४) भारत-पाकिस्तान पाणी प्रश्न स्पष्ट करा.

३. १५० शब्दात उत्तरे लिहा (कोणतेही ३) :

१८

- १) 'पाकिस्तानातील अंतर्गत सुरक्षेचे प्रश्न' यावर टिप लिहा.
- २) 'भारताचे अंतर्गत सुरक्षेचे प्रश्न' यावर टिप लिहा.
- ३) बांग्लादेशाचे अंतर्गत सुरक्षेचे प्रश्न यावर टिप लिहा.
- ४) भारतासाठी भूतानचे सामरिक महत्व यावर टिप लिहा.
- ५) 'म्यानमारचे सुरक्षेचे प्रश्न' यावर टिप लिहा.

४. ५०० शब्दात उत्तरे लिहा (कोणतेही १) :

२०

- १) 'दक्षिण आशियातील विभागीय राज्य पद्धत' यावर निबंध लिहा.
- २) जागतिकीकरणाच्या युगात 'सार्क' चे महत्व यावर निबंध लिहा.